

Φουκώ και Λακάν: Η επιστροφή του υποκειμένου στον ορίζοντα της βιο-εξουσίας

Εισαγωγή

Ο Μισέλ Φουκώ υπήρξε ο τελευταίος μεγάλος διανοητής, αλλά και πολιτικός μαχητής με θητεία σε οδοφράγματα, που ανανέωσε εκ θεμελίων την οπτική μας γύρω από την εξουσία. Υλοποιώντας ένα κλασικό «μαρξιστικό» πρόσταγμα για συγκεκριμένη ανάλυση της συγκεκριμένης πραγματικότητας, παρά τις αντιφατικές σχέσεις του με τον κλασικό μαρξισμό, προσανατολίστηκε προς την επεξεργασία αυτού που ο ίδιος ονόμασε η αναλυτική της εξουσίας, κατ' αντιπαράθεση με τις θεωρίες περί εξουσίας. Μέσα από «εφηρμοσμένες» έρευνες πάνω σε επιστημολογικά άγνωστα και ιστορικά πρωτότυπα θεσμικά μορφώματα –όπως η φυλακή, η ιατρική, το ψυχιατρείο, τα συστήματα υγείας, το κλινικό βλέμμα– έφερε στο φως την προοδευτική ιστορική ανάδυση ενός νέου τύπου εξουσίας. Πολύ σχηματικά, αυτός ο τύπος εξουσίας άρχισε να συγκροτείται μέσα από μια αθόρυβη, ιδιότυπη πολιτικοποίηση των κοινωνικών παραμέτρων που συνάπτονται με τη ζώσα διάσταση του ανθρώπου. Χάρη σε μια αξιθαύμαστη πολιτική και επιστημολογική ευφυΐα ο Φουκώ αντιλήφθη έγκαιρα ότι η αναλυτική των φαινομένων που απορρέουν απ' αυτόν τον νέο τύπο εξουσίας δεν θα μπορούσε να είναι μια αναθεωρημένη, βελτιωμένη επανέκδοση των κλασικών ερμηνευτικών σχημάτων που συλλάμβαναν τις σχέσεις εξουσίας μέσα από το πρίσμα της καταστολής, του ιδεολογικού φανακισμού, της αλλοτρίωσης, της πολιτικής χειραγώγησης. Και κατά μείζονα λόγο μέσα από τις θεωρίες του Δικαίου.

Αυτός ο νέος τύπος εξουσίας, απαιτούσε νέα εννοιολογικά εργαλεία, πρωτότυπες οπτικές γωνίες, ανατρεπτικές οριοθεσίες πολιτικών πεδίων, ανέκδοτες εξατομικεύσεις γνωστικών αντικειμένων. Και φυσικά μια νέα ονοματοδοσία που θα έδινε το στίγμα της ιδιαιτερότητάς του. Ο Φουκώ θα τον ονομάσει *βιο-εξουσία*, *bio-rounoig*.

Οι κλασικοί μηχανισμοί εξουσίας είχαν ως ρυθμιστική αρχή πειθαρχικά πρωτόκολλα που αποσκοπούσαν στο ντρασάρισμα του σώματος και τη μεγιστοποίηση των ικανοτήτων του. Η συνδυαστική τους συγκροτούσε το λειτουργικό βάθος των κλασικών θεσμών εμπεδώνοντας τις σχέσεις εξουσίας.

Αυτοί οι κλασικοί τόποι, πειθαρχικά δομημένοι, ήταν ο στρατός, το σχολείο, το ατελιέ, το εργαστήριο, οι πόλεμοι... Μέσα από μνημειώδεις αναλύσεις, ο Φουκώ αποδεικνύει ότι

οι βιο-πολιτικές που εκπορεύονται από το σύμπλεγμα της βιο-εξουσίας δεν είναι θεμελιωμένες στο πειθαρχικό μοντέλο και σε ό,τι αυτό συνυποθέτει. Σημείο εφαρμογής των βιο-πολιτικών πρακτικών δεν είναι το σώμα-μηχανή αλλά το σώμα ως εξατομικευμένη τοπική της ζωής. Στις κλασικές σχέσεις εξουσίας, που είναι δομημένες από πολιτικές πειθαρχικού εξανδραποδισμού, ο Φουκώ αντιπαραθέτει τις ιστορικά πρόσφατες σχέσεις εξουσίας που εμπεδώνονται μέσα από πολιτικές βιορυθμιστικής ομαλοποίησης. Τονίζω εν παρόδω ότι ο Φουκώ προείκασε με προφητική διορατικότητα ένα από τα κρισιμότερα κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα της εποχής μας: την προελαύνουσα ιατροκοποίηση της ανθρώπινης ύπαρξης. Για την ακρίβεια: την ιατροκοποίηση ως φορέα εμπορευματοποίησης όλων σχεδόν των εκφάνσεων της ζωής που μετασημαίνονται πλέον ως δυσλειτουργίες και παθολογικά φαινόμενα. Προσέγγισα διεξοδικότερα αυτό το μείζον πολιτιστικό και πολιτικό σύμπλεγμα της εποχής μας αλλού.

Δεδομένης της μετατόπισης του σημείου πρόσπτωσης της εξουσίας και των τρόπων άσκησης της, καθίσταται σαφές ότι η φουκωική αναλυτική των πολιτικών βιορυθμιστικής ομαλοποίησης καλούνταν να συγκροτηθεί ως *μικροφυσική της εξουσίας*. Αγγίζουμε εδώ μια θεμελιώδη και αξιοθαύμαστα δημιουργική ιδιαιτερότητα του προσανατολισμού του Φουκώ.

Είναι αδύνατον να κατανοήσουμε την έννοια της βιο-εξουσίας, αναρριπιζόμενης πλέον ως στερεότυπο, εάν δεν εντοπίσουμε τον ιστορικό χώρο όπου ο Φουκώ συνάντησε τις γενέθλιες εστίες της, τα προπλάσματά της, τις πρώτες θεσμικές αποκρυσταλλώσεις της. Κατά τρόπο απρόσμενο, παράδοξο, και ωστόσο απόλυτα λογικό, η βιο-εξουσία αναδύθηκε στο στρατηγικό πεδίο που οριοθετείται ως *dispositif* της σεξουαλικότητας. Αυτή είναι η θέση-κλειδί της προβληματικής του, ο ακρογωνιαίος λίθος της. Για λόγους που θα επιχειρήσω να δείξω στη συνέχεια του άρθρου μου. Δεν θα πρέπει ωστόσο να περάσει απαρατήρητο ένα άλλο θεαματικό παράδοξο απ' όπου η αναλυτική του Φουκώ αντλεί το σφρίγος της πρωτοτυπίας της. Απεγκλωβιζόμενη από επιστημολογικά αυτονόητα και σεξολογικά στερεότυπα, η ιδιοφυΐα του Φουκώ αποδεικνύει ότι η δομή καθώς και η πολιτική και θεσμική διαμόρφωση του *dispositif* της σεξουαλικότητας δεν έχουν σε τελική ανάλυση καμιά ουσιαστική σχέση με το «σεξ». Το σεξ δεν αντιπροσωπεύει ούτε την αφετηρία του, ούτε την κατασκευαστική αρχή του, ούτε το προσίδιο αντικείμενο βιορυθμιστικής διαχείρισης.

Η θέση αυτή κατά κανόνα περνά απαρατήρητη. Κυρίως, φαντάζει ανιγματική. Είναι ωστόσο ανεπίληπτα τεκμηριωμένη στις αναλύσεις του Φουκώ. Θα πρέπει λοιπόν να ανασυνθέσουμε και να δια φωτίσουμε τη σχέση εξωτερικότητας του συστήματος της σεξουαλικότητας ως προς το σεξ, στο βαθμό ακριβώς που αυτή η παράδοξη αποσύνδεση διαμόρφωσε τον στρατηγικό χώρο μέσα στον οποίο οικοδομήθηκε το σύμπλεγμα της βιο-εξουσίας. Είναι ο μόνος τρόπος για να κατανοήσουμε αυτή την έννοια.

Είναι επίσης η συνθήκη *sine qua non* για να εντοπίσουμε το τυφλό σημείο της προβληματικής του Φουκώ. Ως τώρα έπλεξα το εγκώμιό του. Ο Φουκώ υπήρξε ένας από τους διανοητές που μ' επηρέασαν βαθύτατα. Αναμφίβολα η σκέψη του έχει κάτι το συναρπαστικό. Η ζωή του επίσης. Όπως και η πολιτική του στάση. Ο Φουκώ υπήρξε μάλλον ο μόνος μεγάλος φιλόσοφος με σπασμένα πλευρά από μάχες εναντίον των ειδικών αστυνομικών δυνάμεων. Είναι μια στάση που εμπνέει σεβασμό. Μιλώντας για τυφλό σημείο δεν ακυρώνω ούτε υποβαθμίζω καμιά από αυτές τις αλήθειες. Άλλωστε ο ίδιος ο Φουκώ θα αναγνωρίσει αναδρομικά την

παρουσία του, εμμέσως πλην σαφώς. Ο εντοπισμός που προτείνω εδώ βασίζεται στην αξιοποίηση ορισμένων θέσεων του Λακάν. Υπό το φως τους θα μπορέσουμε να αναγνωρίσουμε σε αυτό το τυφλό σημείο τη σκιά του υποκειμένου. Μια μετακαρτεσιανή και μεταχουσερλιανή έννοια του υποκειμένου, που αποδείχτηκε μη συρρικνώσιμο σε φορμαλιστικές συντεταγμένες, παρά την αντίθετη άποψη που εκφράζει ο Ντελέζ στον μνημειώδη *Φουκώ* του.

Θα κλείσω την εισαγωγή με μια παρέκβαση, που μας οδηγεί ωστόσο στην καρδιά του προβλήματος. Γράφοντας αυτές τις γραμμές, μόλις είχα διαβάσει επί τροχάδην στις εφημερίδες μια οργουελική πληροφορία. Από τούδε και στο εξής, σε κάθε μας ταξίδι, μαζί με τις συμβολικές συντεταγμένες μας θα μας ακολουθούν κατά πόδας τα βιομετρικά δεδομένα της ζωσας ύπαρξής μας, κρυπτογραφημένα σ' ένα τσιπάκι.

Ξαναδιάβαζα επίσης τις προτάσεις επιφανών καθηγητών ψυχιατρικής, οι οποίοι, μαγειρεύοντας με τον τρόπο τους, και προς όφελος της κερδοσκοπικής βουλμίας των φαρμακοβιομηχανιών, επιλεγμένα στατιστικά δεδομένα, κατέληγαν στο συμπέρασμα ότι το 85 με 90% των ανθρώπων θα έχει στο παθητικό του τουλάχιστον ένα καταθλιπτικό επεισόδιο στη διάρκεια της ζωής του. Μ' εφалτήριο αυτό το συμπέρασμα προτείνουν τη διά βίου χορήγηση αντικαταθλιπτικής αγωγής σε όλη σχεδόν την ανθρωπότητα, για προληπτικούς λόγους. Παραλλαγές αυτού του βιοπολιτικού μέτρου εφαρμόστηκαν αποσπασματικά στο Τέξας κατά την κυβερνητική θητεία κάποιου ονόματι Τζορτζ Μπους και επί προεδρίας του μεταλαμπαδεύτηκαν σε αρκετές πολιτείες της αυτοκρατορίας. Προεκτείνοντας ως τις επόμενες συνέπειές της αυτή τη φιλενσπλαχνη ιατρικοποίηση της ύπαρξης, μπορούμε να φανταστούμε ότι σ' ένα εγγύς μέλλον ένα μέρος του μισθού των εργαζομένων θα τους καταβάλλεται σε αντικαταθλιπτικά χάπια και άλλες ψυχότροπες ουσίες ώστε να διασφαλίζεται η απρόσκοπτη αποδοτικότητα τους στους χώρους εργασίας τους.

Με δυο λόγια, βιο-εξουσίας το ανάγνωσμα. Καπιταλισμός και ξερό φωμί βουτυρωμένο με ψυχότροπες ουσίες. Πράγματι, τη σκέψη του Φουκώ τη διέκρινε μια προφητική αναλυτική διορατικότητα.

Η γένεση της βιο-εξουσίας και το dispositif της σεξουαλικότητας

Μια φαντασίωση δεν έπαψε να καθοδηγεί οποιαδήποτε προσέγγιση της σεξουαλικότητας προτάθηκε, καθλώνοντάς την στον οικείο τόπο της επανάληψης. Σύμφωνα με αυτή τη φαντασίωση, η σεξουαλικότητα καταπιέστηκε ιστορικά, σε σημείο που οποιαδήποτε ιστορία της σεξουαλικότητας να συμπίπτει με την ιστορία της καταπίεσής της. Ο φροϋδομαρξισμός, σε όλες του τις βαριάντες, στάθηκε μια αποφασιστική στιγμή καθοσίωσης αυτής της φαντασίωσης, απονέμοντάς της τίτλους ευγένειας από τη στιγμή που την προίκισε με μια γλώσσα, και εξασφαλίζοντάς της συνάμα ένα είδος φιλοσοφικής εκλατκευσης. Η έξαψη κάποιων ιστορικών συγκυριών, με τις πυρετικές προσδοκίες απελευθέρωσης της επιθυμίας, ανέλαβαν τα υπόλοιπα. Θα ήταν περιττό, ανιαρό κυρίως, να υπενθυμίσουμε τις φιλοσοφικά στίλβωμένες κοινοτοπίες του Μαρκούζε, που διέπρεψε σε αυτόν τον τομέα, και γενικά την παγίδευση των αναλύσεων της σχολής της Φρανκφούρτης σε αυτό το σχήμα.

Μέσα σε αυτή την εκτεταμένη, σταθεροποιημένη ιστορική συγκυρία παρεμβαίνει ο Φου-

κώ με την *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, πραγματοποιώντας μια λυτρωτική τομή. Ας είμαστε δίκαιοι απέναντί του: αυτή η τομή που ορίζει αμετάκλητα ένα πριν και ένα μετά στον χώρο των αναγνώσεων της σεξουαλικότητας φέρει πάνω της το στίγμα μιας ιδιοφυούς χειρονομίας. Μέσα σε διακόσιες περίπου σελίδες πραγματοποιεί ένα ηράκλειο έργο: καθαρίζει το αναγνωστικό πεδίο της σεξουαλικότητας απ' όλη την αχανή κόπρη του Αυγεία που συσώρευε ο ρηματικός μεταβολισμός της δοξασίας της καταπίεσης. Δεκάδες χιλιάδες σελίδες της σχετικής φιλολογίας, φιλοσοφικής, κοινωνιολογικής, επιφυλλιδικής, δεν ζυγίζουν όσο μια τυχαία σελίδα από την *Ιστορία της σεξουαλικότητας*.

Υπάρχει όμως ένα σημείο που διαφεύγει την τοπογραφία αυτής της τομής. Ένα σημείο όπου δεσπόζει η φιγούρα του Λακάν, ο οποίος πολύ πριν από τον Φουκώ, το 1956 για την ακρίβεια, ισχυριζόταν κάτι πρωτάκουστο που μάλλον κανένα αντί δεν ήταν σε θέση να καταχωρίσει. Σε μια διάλεξη με τίτλο «Ο Φρόντ στον αιώνα μας»¹, δοσμένη για τα 100 χρόνια από τη γέννησή του, ο Λακάν δεν δίσταζε να κωπηλατήσει αντίθετα στο ρεύμα της εμπεδωμένης δοξασίας που ήθελε τη σεξουαλικότητα να καταπιέζεται ανένδοτα και συστηματικά στις νεότερες κοινωνίες. Με διακριτικό τρόπο μάλιστα θα σαρκάσει την ενδοψυχναλυτική δοξασία σύμφωνα με την οποία οι περιφημες αντιδράσεις και αντιστάσεις (resistances) απέναντι στην ψυχανάλυση πυροδοτούνται από την εκρηκτική εγγύτητά της με τον σκοτεινό κόσμο της σεξουαλικότητας: «για ένα μεγάλο διάστημα θεωρούσαν ότι η πρώτη αντίσταση που συνάντησε το έργο του Φρόντ οφειλόταν στο γεγονός ότι άγγιζε τα θέματα της σεξουαλικότητας. Γιατί άραγε αυτά τα θέματα θα ήταν λιγότερο ευπρόσδεκτα εκείνη την εποχή απ' ό,τι σήμερα που φαίνεται να τέρπουν όλο τον κόσμο;» Με άλλα λόγια, ούτε χθες ούτε σήμερα η σεξουαλικότητα βρέθηκε κάτω από το πέλαμα της καταπίεσης.

Ως τον Φουκώ, με μόνη ευκρινή εξαίρεση τον Λακάν, η σεξουαλικότητα χαρτογραφούνταν ως ο μαρτυρικός τόπος μιας γενικευμένης καταπίεσης, μιας πολύπλευρης πειθαρχικής περισφιξης, ένα κατώφλι συρροής απαγορεύσεων, πίσω από το οποίο το σώμα υποφέρει. Η ιστορία της ήταν το δράμα της ατέρμονης καθίζησής του μέσα στην αποστέρηση και τον περιορισμό προς τους οποίους συνέκλιναν τα συγκοινωνούντα συμφέροντα μιας συντηρητικής ηθικής, η οποία εκτόπιζε την παγανιστική καρναβαλιστική και εορταστική συνάρθρωση του κοινωνικού δεσμού των προκαπιταλιστικών κοινωνιών, και πάνω απ' όλα μιας νέας οικονομικής λογικότητας που διόγκωνε οριακά την παραγωγική προσοδοκία. Ο ερμηνευτικός μίτος αυτής της προσέγγισης ξεδιπλώνει την έτοιμη ιδέα της αναπόδραστης συμπόρευσης των νέων εργασιακών σχέσεων με τη βίαιη περιστολή των σωματικών δαπανών ενόψει μιας ενεργειακής παρακράτησης που αποθεματοποιούνταν για να μπορέσει το υποκείμενο να αντιμετωπίσει το ξημέρωμα των σκληρών εργασιακών υποχρεώσεων. Με την οικοδόμηση των καπιταλιστικών νέων κοινωνιών πάνω στην τυφλή και ακαταμάχητη επιταγή της παραγωγικής απόδοσης, η καταπίεση έμπαινε αρτηριογραφικά στο εργαζόμενο σώμα ενοφθαλμίζοντας απαγορεύσεις και συστολές, καθώς ένας διαρκώς πολλαπλασιαζόμενος αριθμός από «βικτωριανούς» μάντες εσωτερίκευσης των πειθαρχιών παρέσυρε την υποτιθέμενη εγγενή ηδονοθηρική τελεολογία του σώματος στο δρακόντειο σπιράλ των ανασχέσεων, εισάγοντας στα μύχια της ανθρώπινης απόφασης τον μεγάλο εκβιασμό της εγκράτειας.

Η ευπρόσωπη αληθοφάνεια που φαίνεται να συνέχει αυτό το όχημα υποθάλλει μια αυθόρμητη πειστικότητα που παραλύει τις αντιρρήσεις και αφοπλίζει τις αμφιβολίες.

Από τον πειρασμό της προσχώρησης δεν θα ξεφύγει ούτε ο Φουκώ: Πράγματι, το γεγονός δεν είναι ευρέως γνωστό, ή τουλάχιστον δεόντως μνημονεύόμενο, ο ίδιος ο Φουκώ, συντάσσοντας την πρώτη βερσιόν της ιστορίας της σεξουαλικότητας, θα υιοθετήσει μια αναλυτική προσέγγιση ανοιχτή από παντού στον αέρα αυτού του ερμηνευτικού σχήματος. Όπως ο ίδιος αποκάλυπτε σε μαθητές του Λακάν, η ιδέα με την οποία σμίλεψε το υλικό των αρχείων ήταν ακριβώς μια πιο διανοούμενη παραλλαγή του «καταπιεσμένου σεξ».

Σε αυτό το πρώτο εγκαταλειμμένο βήμα, η σεξουαλικότητα ήταν μια μεγάλη ιστορική επινόηση με ετερογενείς συνιστώσες, θεσμικές, ιατρικές, διοικητικές, ηθικές, νομικές, μέσα από την οποία το σεξ, ως ένας σε τελική ανάλυση ανιστορικός πυρήνας, ανερχόταν στην επιφάνεια του κοινωνικού παιγνιδιού με τη μάσκα του, τις απαγορεύσεις του, μέσα σε άγρυπνα όρια αποδοχής και αναγνωρισιμότητας. Ξέρουμε βέβαια ότι η τελική σύνταξη, ανατρέποντας θεαματικά αυτή την αρχική συνάφεια όπου ο πυρήνας του σεξ επικαλύπτεται από τη θεσμική αδολεσχία της σεξουαλικότητας, ξεκινά από τη στρατηγική συγκρότηση του *dispositif* της σεξουαλικότητας, του οποίου η αχιλλείος πτέρνα, το νεκρό σημείο, είναι ακριβώς η ψευδοοντότητα του σεξ. Το πεδίο παρέμβασης των λόγων της σεξουαλικότητας δεν ήταν η αληθοφανής σκληρή θετικότητα του σεξ γύρω από την οποία κρυσταλλώνονται οι πρακτικές συνέπειες της διαφοράς των φύλων, ήταν το σώμα, η ερωτογόνος κατατομή του, οι συζυγικές σχέσεις, οι προσανατολισμοί, η αγχιστειακή ύφανση δεσμών, η ενδοοικιακή αρχιτεκτονική διαρρύθμιση του χώρου κτλ.

Μάλιστα το *dispositif* της σεξουαλικότητας θα καθυστερήσει να αντιληφθεί, και να παραγάγει στη συνέχεια, την ιδέα του σεξ ως εσωτερική του αναγκαιότητα: ενώ το *dispositif* σφυρηλατείται και εμπεδώνεται τον 18ο αιώνα, το σεξ δεν θα επινοηθεί από τους λόγους του παρά τον 19ο: πριν από αυτές τις διαδοχικές καμπές δεν υπήρχε ως ιστορικό μόρφωμα παρά μόνο η Σάρκα².

«Το σεξ δεν είναι σφαλώς παρά ένα στίγμα ιδεατό που το σύστημα της σεξουαλικότητας κατέστησε αναγκαιό»³. Μια ρυθμιστική χίμαιρα δεν αποτελεί «το έρεισμα που υποβάσταζει τις εκδηλώσεις της σεξουαλικότητας»⁴ αλλά «μια ιδέα πολυσύνθετη, ιστορικά διαμορφωμένη στο εσωτερικό του συστήματος της σεξουαλικότητας»⁵, κεντρικό μηδέν, που γι' αυτόν το λόγο μπόρεσε σαν διαθέσιμος ευκίνητος κρίκος να συνενώσει με πολλαπλές συνδέσεις ετερογενή στοιχεία που επέπλεαν μέσα στο *dispositif* της σεξουαλικότητας.

Πρώτα απ' όλα συσσώρευσε μέσα στον κύκλο του, ενοποιώντας τα, το βιολογικό βάθος του σώματος και τις αισθησιακές του επιφάνειες, τις ηδονές και τον ανατομικό τους περίγυρο, τις συμπεριφορές και το σωματικό ριζωμά τους, κλείνοντας την ανθρώπινη εκδήλωση μέσα σε αυτόν τον ανατομο-βιολογικό-συμπεριφορικό κόμβο που χαράζει τα όρια της αιτιότητάς της και την αναλυτική του νοήματός της: «το σεξ μπόρεσε έτσι να λειτουργήσει σαν μοναδικό σημαίνον και σαν καθολικό σημαινόμενο», αποφαινεται ο Φουκώ.

Δεύτερον, στάθηκε το άνοιγμα μέσα από το οποίο οι ανερχόμενες βιολογικές επιστήμες της αναπαραγωγής πέρασαν στο εσωτερικό των ξέγνοιαστων και σκαμπρόζικων γνώσεων πάνω στη σεξουαλικότητα της προκαπιταλιστικής Ευρώπης, κουλτώντας εκεί σχολαστικούς κανόνες και βλοσυρές απαιτήσεις ομαλότητας. Αναμφίβολα μέσα από αυτές τις διάσπαρτες γνώσεις ο εκκλησιαστικός λόγος επιτηρούσε τη σάρκα, αποθάρρυνε τη φιλόφρονη ακρόαση της αμαρτωλής ηδυσπάθειας που ενδημούσε σε κάθε σημείο της, στιγματίζοντας

την ανοχή και κολάζοντας τη συγκατάθεση, και όρθωνε τον απειλητικό ίσκιο του μπροστά σε κάθε σκίρτημά της. Όμως αυτή η εκκλησιαστική επαγρύπνηση εντοπιζόταν στο εξωτερικό τους, όπου υποδαυλιζόταν από θρησκόληπτες εμμονές και απ' όπου λειτουργούσε σαν εστία πίεσης. Τώρα όμως, μέσα σε μια πολύ πιο δραστική γειτνίαση, η βιολογική επιστήμη της αναπαραγωγής εγκαθιστά με την πυγμή της εκλογίκευσης το ιδεώδες της ομαλότητας και την απειλή της διάρρηξής του μέσα στη γνώση της σεξουαλικότητας, εσωτερικεύοντας τη διάστασή τους και εγκλιματίζοντας την ετερογένειά τους. Το δέος και η απειλή θα είναι οι νόμιμοι σύντροφοι της σεξουαλικότητας, όχι η μάσκα της αλλά το ίδιο της το πρόσωπο. Διαυγέστατη προσκόμιση ενός παραδείγματος εν προκειμένω είναι η υπενθύμιση από τον Φουκώ της μανιακής προσήλωσης που ακινητοποίησε την επιστημονική μέριμνα της ζωής πάνω σε ένα ανήκουστο κίνδυνο, που το πέρασμά του πια από το αυτί του μοντέρνου ανθρώπου δεν αφήνει παρά τον ανεπαίσθητο κνησμό ενός ανεκδοτολογικού χωρατού: «μέσα στο διάστημα είκοσι χρόνων, σε όλη την Ευρώπη, οι κύκλοι των γιατρών και των παιδαγωγών δεν ασχολούνται μ' άλλο θέμα εκτός απ' αυτήν την απίστευτη επιδημία που απειλούσε ολόκληρο το ανθρώπινο είδος: τον αυνανισμό των παιδιών»⁶.

Τρίτο, το σεξ σαν μια ανεκρίζωτη θετικότητα του σώματος θα ελιχθεί χωριστικά ανάμεσα στη σεξουαλικότητα και την εξουσία και κατανέμοντάς τες στην όψη και την ανάποδη του άδειου, μηδενικού κύκλου του, παρεμβάλλοντας ένα επινοημένο τίποτα ανάμεσα τους, θα ρίξει το πέπλο της συγκάλυψης πάνω στην παραγωγικότητα της συνενοχής τους και θα επιθέσει μια λεπτή αλλά εκτυφλωτική απόχρωση ανταγωνισμού πάνω στην αμοιβαιότητά τους. Μια πλαστή νευραλγική αντίθεση αρχίζει να στερεοποιείται που παγιδεύει την ανάλυση της σχέσης τους στην εκδοχή μιας μόνιμης σύγκρουσης, μιας αμείλικτης αντιπαράθεσης, μιας ασυμβίβαστης συνεύρεσης. Με μια απαράμιλλη όμως αποδεικτική οξυδέρκεια ο Φουκώ θα απογυμνώσει από την αληθοφάνειά της αυτή την ανταγωνιστική πολιτικότητα που καλουπώνεται μέσα στη φαντασίωση μιας εξουσίας που σκανδαλίζεται, που αντιστέκεται, που καταπιέζει, ξανανοίγοντας για παράδειγμα το βιβλίο της ιστορίας στην πρόσφατη όπως αποδεικνύει σελίδα των διαστροφών, οι οποίες στις κοινωνίες μας αναδεικνύονται και πολλαπλασιάζονται, απομονώνονται και στερεοποιούνται, επισημαίνονται και εξαντικειμενίζονται όχι απέναντι στο αυθόρμητο στηλιτευτικό ξέσπασμα μιας χριστιανοβικτωριανής ηθικής αδιαλλαξίας, αλλά μέσα στους ενδότερους πόρους μιας πολυδιάστατης θεσμικής κίνησης όπου η Εξουσία με τις μορφές της ψυχιατρικής ανάληψης, του παιδαγωγικού ντρεσαρισματος, της οικογενειακής αγωγής, της σχολικής έγχυσης του σεξουαλικού μυστικού στην αμφίβολη σεμνοτυφία μιας εκλογικευμένης γνώσης, και της ιατρικής διείσδυσης μέσα στο σώμα, αρχίζει να αποσπά τη σάρκα από την πυρά και την κολαστική τερατολογία του θρησκευτικού λόγου, να την αναλαμβάνει από παντού με μια πλοκαμφειδή οικειοποίηση και ανάγοντάς την σε κεντρικό, αν όχι αποκλειστικό, πεδίο της δραστηριότητάς της, να την αναγορεύει σιωπηλά σε προϋπόθεση αυτής τούτης της ύπαρξής της. Η Εξουσία, με μια ολόκληρη γκάμα διαφοροποιημένων πρακτικών, αρχίζει να ξεδιπλώνει τη σάρκα, όχι πια από την πλευρά της αμαρτίας, του κανόνα και της παράβασης, αλλά από την πλευρά μιας δυναμικής περιπέτειας, της οποίας είναι το κέντρο και η σκοπιμότητα. Αυτή η περιπέτεια, όχι μόνο εντάσσει οργανικά μέσα της την υπόκωφη διεκδίκηση της λοξοδρόμησης ή το θορυβώδες σκάνδαλο της παρέκκλισης, αλλά τείνει προς τα έξω

αυτές τις διαστάσεις σαν γραμμές σύμπραξης με την εξουσία και άξονες αποκρουσάλλωσης και επιβίωσής της. Αν η αιμομικτική απαγόρευση αναπτύσσεται σαν ένα άγρυπνο κινητοποιήσιμο όριο που χτενίζει τον κοινωνικό δεσμό στρατευμένο στην πρόθεση εξάλειψης των ενδοοικογενειακών ενώσεων, δηλαδή στο ασυμπτωτικό στραγγαλισμό του αντικείμενου της, η ομαλοποιητική ελόπτευση της παιδικής σεξουαλικότητας διεκπεραιώνεται πλέον από μορφές θεσμικής παρέμβασης οι οποίες, επειδή δεν αποκρουτογραφούν πια τη σιωπή του ουρανού ανακοινώνοντας στη σάρκα τις εντολές του αλλά αφουγκράζονται την ταραχή της συνομιλώντας μετωπικά με αυτή, είναι καταδικασμένες στο αντικείμενο τους: το όριο της ύπαρξής τους συμπίπτει με το ίδιο τους το αντικείμενο, θα πρέπει να το συρρικνώσουν, μα κυρίως να μην το πνίξουν, θα πρέπει να το ομαλοποιήσουν αλλά έπ' ουδενί να το στειώσουν, θα πρέπει να το καταστείλουν μα πάνω απ' όλα να μην το εξαφανίσουν. Η παράνομη ηδονή του είναι η νομιμότητά τους. Θα το διατρέξουν λοιπόν προς όλες τις κατευθύνσεις χαρτογραφώντας τις τραχύτητές του, διασκειάζοντας τα απόκρυφα κατώφλια του, ψηλαφώντας τις ύποπτες κοιλότητές του, θωπεύοντας τις ακρότητές του με ανενδοίαστη επιστημονική έφεση, διαρρηγνύοντας απερίσπαστα τη σιωπή της αθωότητας και την εικόνα της άμωμης ψυχής, στο πιο αδιάφθορο σημείο τους, για να θεαματοποιήσουν στο στερέωμα της εποχής την ταραγμένη βοή και την καλειδοσκοπική ποιικιλία της περιφημής πολύμορφης, διεστραμμένης παιδικής σεξουαλικότητας. Ενώ το ακόρεστο αντί της εξομολόγησης σωρεύει παθητικά και από απόσταση την ανειλλάβεια που έρπει στη γη και η εγαστριμυθη οργή του ουρανού μωλωπίζει τα σώματα με το όνειδος της αμαρτίας, η Εξουσία επιτίθεται μετωπικά στο σώμα, γαντζώνεται και εγκαθίσταται πάνω του, αρχίζει να το ψηλαφεί, να το ακροάται, να το σκαλίζει, να ξετριπώνει τα καταφύγια της ηδονής του και να του τα αποκαλύπτει μεγεθύνοντάς τα για την πειστικότητα της γνωμάτευσης ή την αποτελεσματικότητα της παιδαγωγικής. Η ηδονή σαν βίωμα που αναλύεται, σαν πρόταση που ελέγχεται, σαν ένταση που επισημαίνεται, σαν διεκδίκηση που εξευμενίζεται, σαν παράδοξο που ομαλοποιείται, χαράζει μια πυκνή ελικοειδή γραμμή συνεπαφής και πολυδιάστατης διάχυσης ανάμεσα στην Εξουσία, τη Γνώση στο πεδίο της οποίας κυτταρώνεται, και τη Σεξουαλικότητα, στο κάλεσμα της οποίας αυτομολεϊ. Και εδώ, με το βλέμμα του Φουκώ, δεν θα πρέπει να παραλείψουμε να δούμε σε τι βαθμό το φως αυτής της τριπλής στρατηγικής σύνδεσης που στηρίζει τις νεότερες κοινωνίες ξεπλένει από την αβανγκαρντίστικη θελκτικότητά της τη φλογερή φιλολογία που σφουρηλατεί την εναλλακτική πρότασή της συγκολλώντας την πρόσβαση στη γνώση, την πραγματοποίηση της Επανάστασης και την απελευθέρωση του σεξ – γραμμή που πηγαινει από τον Ράιχ στον Μαρκούζε περιελισσόμενη ή εφραπτόμενη σε ποικίλα ονόματα όσο και στην ανωνυμία – χειμαζόμενη από την αυταπάτη της στεγανοποίησης της γνώσης, της αρνητικότητας της Εξουσίας και της καταπίεσης του σεξ.

Γι' αυτή την ιστορική κίνηση δεν μπορεί να λογοδοτήσει ούτε το μοντέλο της απελευθέρωσης και της κατάκτησης του δικαιώματος, γιατί η εστία διάχυσης, σύμφωνα με την υπόθεση του Φουκώ, της σεξουαλικότητας πάνω στον ιστό των δυτικών κοινωνιών δεν είναι το χαράκωμα της αναμέτρησης με την εξουσία αλλά το απαιτητικό σύμφωνο διεξοδικής αλληλοκάλυψης και δαιδαλώδους συμπαιγνίας, ούτε η αφρημένη ιδέα της πολιτισμικής ρύθμισης στην οποία υποβάλλεται η σεξουαλικότητα σε κάθε κοινωνία υποχρεωμένη να

ισορροπεί τη στάση της πάνω στις αναγκαιότητες μιας διττής όσο και διαφορούμενης λογικότητας, όπου η επαγρύπνηση συνάπτεται με την ανοχή, η αυστηρότητα συμπορεύεται με την επιείκεια και η επιτήρηση νερώνεται με τη διακριτικότητα, γιατί έτσι η γενικότητα εκθλίβει την ανεπανάληπτη πρωτοτυπία που προσκομίζει στους αρμούς του κοινωνικού δεσμού η νέα μορφή πολιτισμικής εγγραφής της σεξουαλικότητας. Αυτή η πρωτοτυπία συνίσταται στην ανιούσα κίνηση μιας σεξουαλικότητας που έρχεται απέξω, μιας σεξουαλικότητας που δεν εγκυμονήθηκε μέσα στις διεκδικήσεις του σώματος, που δεν ήταν η φυσική και απαραίτητη προέκτασή του αλλά που αντίθετα επινοήθηκε και κυτταρώθηκε μέσα στον θεσμικό κύκλο της εξουσίας, μέσα στην ένταση της πρακτικής της, μέσα στη γονιμότητα της τεχνολογίας, σαν μια πολυσχιδής διακλάδωση που αναζήτησε στο σώμα την κεντρική ρίζα της νομιμότητάς της. Πάνω σε αυτό το ανοδικό νήμα που συνυφαίνει τη σεξουαλικότητα με τη θεσμική διαποίκιληση των αστικών κοινωνιών ο Φουκώ απομονώνει δυο μεγάλους οργανωτικούς κόμβους.

Κατ' αρχήν τις ανατροπές της πνευματικής καθοδήγησης η οποία, με τις αποφάσεις περί μετάνοιας της Συνόδου του Τριδέντου και την πύκνωση της εξομολογητικής προσφυγής που επιβάλλει η Αντι-Μεταρρύθμιση, αποσπάται από τον αρχαϊσμό του μεσαιωνικού καθεστώτος της ομολογίας, διαφοροποιεί το πεδίο παρέμβασής της, εμπλουτίζει το ερωτηματολόγιό της, εκλεπτύνει την τεχνική απόσπασης και συλλογής του αμαρτήματος και οξύνει το ενδιαφέρον της, μεταφέροντας την αρμοδιότητά της και στους πιο απόκρυφους πόρους της προσωπικής ζωής: «αντίστοιχη θέση των ερωτικών συντρόφων, στάσεις που έπαιρναν, χειρονομίες, επιψαύσεις, ακριβή στιγμή της ηδονής, (αλλά κυρίως) σκέψεις, επιθυμίες, ηδονικές φαντασιώσεις, απολαύσεις, κινήσεις συνδυασμένες της ψυχής και του σώματος. Όλα τούτα πρέπει τώρα να μπαίνουν και μάλιστα λεπτομερειακά στο παιγνίδι της εξομολόγησης και της πνευματικής καθοδήγησης»⁷.

Και έπειτα, ο δεύτερος μεγάλος κόμβος οριοθετείται από μια αργόσυρτη αλλά βαθύτατη τομή στην ευρωπαϊκή ιστορία που αποκόπτει τη συγκρότηση των κοινωνιών από το έρεισμα που συνιστούσε η οικονομία του θανάτου και τη συνδέει με τη μέριμνα της ζωής, όπως εξηγεί ο Φουκώ στο τελευταίο κεφάλαιο. Στο βαθμό που η φεουδαλική αποστεγανοποίηση των μαζών καταστρέφει την έννοια του «υπηκόου», οι διαμορφούμενοι κεντρικοί θεσμοί ανακαλύπτουν πολιτικά, οικονομικά και δημογραφικά το πρωτότυπο, σύνθετο αντικείμενο που αποδεσμεύεται υπό τη μορφή του «πληθυσμού»: ποσοστά θνησιμότητας, ηλικιακή διαστρωμάτωση του εργατικού δυναμικού, νοσολογικές ευαισθησίες και συχνότητες, γονιμότητα, ποσοστό γεννητικότητας και παιδικής θνησιμότητας, εξάρτηση από τις υπηρεσίες της πόρνης και αφροδίσια ατυχήματα, ηλικίες γάμου και σταθερότητα της συζυγικής σύμπραξης, αντισυλληπτικές τεχνικές και εξώγαμες γεννήσεις, μία ολόκληρη νευραλγική περιπλοκή προβλημάτων κεντρωμένη στον πυρήνα του σεξ και εκτεθειμένη στη διαχείρισή του. Το σεξ λοιπόν βγαίνει από το ιδιωτικό μισοσκόταδο της κρεβατοκάμαρας και περιβλημένο με θεσμική μέριμνα εισβάλλει στη φλύαρη διαφάνεια του δημόσιου χώρου, όπου ανοίγει έναν ατέλειωτο διάλογο με τις παιδαγωγικές νοθεσίες, την υγιεινή περιφρούρηση, τη δημογραφική στάθμιση και φυσικά τις αθρόες ιατρικές τεχνικές. Η εξομολογητική γονιμοποίηση της σεξουαλικότητας, παρατηρεί ο Φουκώ, «θα είχε ίσως παραμείνει συνυφασμένη με την τύχη της χριστιανικής πνευματικότητας ή με την οικονομία των προσωπικών απολαύσεων»⁸ και

αυτός ο πρώτος κόμβος της εξέλιξης της θα είχε χαλαρώσει αν γύρω στα τέλη του 18ου-αρχές του 19ου αιώνα, η περιπέτεια των αστικών θεσμών, ακολουθώντας ένα παράλληλο νήμα, δεν ερχόταν να τον περιβάλλει και να τον «σφίξει» διαμορφώνοντας πια, όχι απλώς μια ρηματική εστία της σεξουαλικότητας, αλλά ένα ολόκληρο *dispositif*, σύνθετο ετερογενές, αποσπασματικό και πολλαπλά συζευγμένο με τον κοινωνικό δεσμό.

Αρχαιολογία ενός αδιεξόδου και η επιστροφή του υποκειμένου

Ο Φουκώ, εμφορούμενος από μια ιδιότυπη επιστημολογική⁹ αγρύπνια, της οποίας θα δούμε την έμπνευση και τον στόχο, επιβίβαστηκε σε ένα σχέδιο μελετών των οποίων το όργανο, συνεκτό με το πεδίο τους, στάθηκε η έννοια του *discours*: «Σε μένα, το σημείο της εμμονής μου είναι μάλλον η ύπαρξη των λόγων¹⁰ (*discours*), το γεγονός ότι μεσολάβησαν ανθρώπινα λόγια, ότι αυτά τα γεγονότα λειτούργησαν σε σχέση με την αρχική τους κατάσταση, άφησαν ίχνη πίσω τους, υφίστανται και ασκούν μέσα απ' αυτή την ίδια τη διατήρηση στο εσωτερικό της ιστορίας έναν ορισμένο αριθμό έκδηλων ή κρυφών λειτουργιών... το αντικείμενό μου είναι το αρχείο, δηλαδή η συσσωρευμένη ύπαρξη λόγων¹¹».

Για τον Φουκώ η ιστορία, όχι τέτοια που υπήρξε και διέφρασε μέσα στην αμεσότητα του γεγονότος αλλά τέτοια που μπορούμε να την ανασυνθέσουμε με τη διαμεσολάβηση αυτού που άντεξε, μέσα στη διαφυγή της, ως ίχνος, είναι ένας τεράστιος θύλακας λόγων.

Αυτός ο τύπος προβληματικής, για να λειτουργήσει, δεν έχει την παραμικρή ανάγκη της έννοιας του υποκειμένου. Ακόμα περισσότερο, η εμμονή της διατήρησής του στο πλαίσιο της δεν μπορεί παρά να παρασιτεί σαν ένα επιστημολογικό εμπόδιο, με την μπασελαρική έννοια: «Πρέπει, απαλλασσόμενοι από το δημιουργικό υποκείμενο (*sujet constituant*), να απαλλαγούμε από το ίδιο το υποκείμενο, δηλαδή να φτάσουμε σε μία ανάλυση που να μπορεί να λογοδοτήσει για τη συγκρότηση του υποκειμένου μέσα στην ιστορική πλοκή. Είναι αυτό που θα ονόμαζα γενεαλογία, μια μορφή ιστορίας δηλαδή που να λογοδοτεί για τη συγκρότηση των γνώσεων, των λόγων, των τομέων αντικείμενου κτλ. χωρίς να χρειάζεται να αναφερθεί σε ένα υποκείμενο που να είναι υπερβατικό σε σχέση με το πεδίο γεγονότων ή να μετακινείται μέσα στην άδεια του ταυτότητα κατά μήκος της ιστορίας»¹².

Ο Φουκώ υπενθυμίζει ότι η έννοια της ιστορίας δεν είναι διόλου στοιχειώδης, η τάξη της δεν είναι αυτή του προφανούς, ο χειρισμός της δεν είναι αυτός της αμεσότητας που ενεστοποιείται χωρίς καθυστέρηση ως τα όριά της. Διόλου λοιπόν παράδοξα, αυτό που αγκιστρώνει το ενδιαφέρον του Φουκώ από το έργο του Αλτουσέρ είναι «η ιδιαίτερα αξιοθαύμαστη κριτική και ανάλυση της έννοιας "ιστορία" που αναπτύσσει ο Αλτουσέρ στην αρχή του *Lire le capital*»¹³.

Όσο για την εκλογή, πορεύεται προς τη νιτσεική προσχώρηση στην εκμηδενιστική απορρόφηση του γεγονότος μέσα στην ερμηνεία που εισβάλλει μέσα του και το αποσυνθέτει, όπως σημείωνε ο ίδιος με σαφήνεια σε μια παρέμβασή του: «δεν υπάρχει τίποτα απόλυτα αρχικό προς ερμηνεία, γιατί στο βάθος όλα είναι ήδη ερμηνεία, κάθε σημείο είναι αυτό καθαυτό όχι πράγμα που προσφέρεται στην ερμηνεία αλλά ερμηνεία άλλων σημείων»¹⁴.

Σε αυτή τη νιτσεική, γενεαλογική, ερμηνευτική εμφύχωση της επιστημολογικής του αγρύ-

πνιας, ο Φουκώ βρίσκει τη ρωγή από την οποία θα ξεγλιστρήσει από το διλημματικό σήμα της γενιάς του ανάμεσα σε δυο μορφές συνθετικής άρθρωσης της ιστορίας, επωμισμένες από έναν κάποιο μαρξισμό και μια κάποια φαινομενολογία: «είναι αλήθεια ότι οι άνθρωποι της γενιάς μου ετράφησαν, όταν ήταν σπουδαστές, από αυτές τις δυο μορφές ανάλυσης: η μια παρέπεμπε στο δημιουργικό υποκείμενο και η άλλη παρέπεμπε στον σε τελική ανάλυση καθορισμό, στην ιδεολογία και στο παιγνίδι υπερδομών-υποδομών»¹⁵.

Βγαίνοντας από τις απολιθωμένες συστηματικότητες του μεν και της δε, ο Φουκώ θα έχει το προνόμιο να συναντήσει τη διαχρονικότητα μιας ιστορίας και τη συγχρονικότητα μιας κοινωνίας, η λεπτή αρχιτεκτονική των οποίων, καθώς δεν έχει σιδερωθεί στη σταλινική πρέσα της βάσης και του εποικοδομήματος και δεν έχει σουρώσει σε νόημα για το βασιλικό υπερβατικό Εγώ των φαινομενολόγων, επικαιροποιεί το συγκεκριμένο της μέσα στη μικροφυσική και την ετερογένεια του ιστορικού παιγνιδιού, τον θεσμικό διασκορπισμό της εξουσίας, την τοπικότητα των εκδηλώσεών της, την τεχνολογική της ανωνυμία, τον τακτικό αυθορμητισμό της και τη στρατηγική συσσωμάτωσή της. Αυτή η επιστημολογική χειραφέτηση θα προσκομίσει τη δυνατότητα ενός βλέμματος το οποίο θα διαπεράσει τον ονειρικό εγκλεισμό των κοινωνικών αναγνώσεων της εποχής μέσα στις βεβαιότητές τους, για να ανακαλύψει τα πλέον ανυποψίαστα όσο και κοινότυπα αντικείμενα, όπου ο κοινωνικός δεσμός γαντζώνει και στηρίζεται με πυκνή βία: «η ψυχιατρική εγκάθειρξη, η πνευματική ομαλοποίηση των ατόμων, οι ποινικοί θεσμοί έχουν αναμφίβολα μια αρκετά περιορισμένη σπουδαιότητα εάν αναζητούμε μόνο την οικονομική σημασία τους. Αντ' αυτού, μέσα στη γενική λειτουργία των γραναζιών της εξουσίας, είναι αναμφίβολα ουσιώδεις»¹⁶. Ταυτόχρονα η στοιχειακή διακλάδωση του επιστημολογικά αναζωογονημένου ερευνητικού προσανατολισμού, με τον αποδεικτικό θρίαμβο που δρέπει, απωθεί στην ανυποληψία τον τριτοδιεθνιστικό μύθο· τον ίδιο ακριβώς που η μπουρζουαζία ξανασκηνοθετεί με το σχήμα του ολοκληρωτισμού, του ακτινωτού καταιονισμού μιας κεντροθετημένης εξουσίας, μύθος που προικίζει το κράτος με υποκειμενικότητα, την ίδια περίπου εποχή που ο Αλτουσέρ συναρμολογούσε την εμπνευσμένη έννοια των ιδεολογικών μηχανισμών, που δεν διακινούν μόνο ιδεολογία, όπως υποδηλώνει παραπλανητικά ο άτυχος μάλλον τίτλος τους, αλλά και εξουσία, κυρίως, της οποίας διαμελίζουν το σχήμα κωνικής διακίνησης από μια υπεριστάμενη εστία. (Η ανάλυση του Αλτουσέρ διαφυλάσσει βέβαια την έννοια του κράτους, το κράτος όμως δεν είναι πια παρά το όνομα της ενοποίησης ενός πληθυντικού θρυμματισμού, μιας αποσπασματικής κατανομής των αποτελεσμάτων εξουσίας. Από την άλλη πλευρά, η μικροφυσική διακύμανσή της στον Φουκώ κάθε άλλο παρά αποκλείει την ενοποιητική κλιμάκωση προς αδρομερείς συγχωνεύσεις και στρατηγικές συρραφές. Κάτι που δεν αίρει τις διαφορές αλλά αμβλύνει το άνοιγμά τους.)

Πρόδση των παραπάνω γραμμών δεν είναι να χαράξουν το έπος μιας αποδέσμευσης και να σταθμίσουν τη σοδειά των κατακτήσεών της, αλλά να δείξουν τη φυγή προς μια προβληματική της οποίας η αποτελεσματικότητα φαίνεται ανάλογη με την αδρανοποίηση της έννοιας του υποκειμένου. Αυτή η αδρανοποίηση προσέλαβε πολεμική εκφραστικότητα εξαρχής μέσα σε μια συγκυρία ιστορικής εκπνοής του υπαρξισμού και της φαινομενολογίας που σημάδεψαν τη μεταπολεμική θεωρία με την κυριαρχία τους. Γραμμή αναμέτρησης ήταν ο Άνθρωπος, και η πιο εκλεκτή λειτουργία του, η Συνείδηση, του οποίου η φιλοσοφία αφη-

γούνταν τα πλέον ευγενή κατορθώματα ενσωματώνοντας τη φιγούρα του στον λόγο της με έναν πιο καλλιεργημένο και διανοούμενο όρο, στο ύψος του μεγάλειου της: το υποκείμενο. Έμβλημα μιας παράδοσης, η οποία, πλαγιοκοπούμενη από παντού, οχυρώθηκε μέσα σε αυτό, ως υψηλότερο, ανθεκτικότερο και πολυτιμότερο σημείο του οικοδομημάτος της, δεν θα έχει δικαίωμα να ελπίζει στον οίκτο των νικητών. Συνείδηση, Άνθρωπος, Υποκείμενο ήταν οι έννοιες που ετιμώντο, η δε φιλοσοφία και οι θεωρητικοί τομείς που εξουσίαζε μοχθούσαν στην υπηρεσία τους. Τώρα μέσα στη δυστιγία του εκπεσμού, κυρωμένες από το βάρος της υποψίας, αποτελούν τις εννοιολογικές φιγούρες στις οποίες η εποχή με τα γυρίσματά της δεν επιφυλάσσει παρά δυσπιστία και γλυτή, με εξαίρεση κάποιους ακαδημαϊκούς θύλακες. Από όλες τις κατευθύνσεις συνέρρεαν τα μηνύματα της ιστορικής λήξης τους.

Κανείς δεν αντελήφθη ότι στην αγία φιλοσοφική τριάδα του Ανθρώπου, της Συνείδησης και του Υποκειμένου υπήρχε ένα λεπτό πρόβλημα ταυτότητας, του οποίου η κατανοητή παραγνώριση μέσα στις θεομές στιγμές της αναμέτρησης καναλιζάρριζε μερικά τα αποτελέσματα της νικηφόρας έκβασής της προς ένα μελλοντικό αδιέξοδο.

Δεν είδαν ότι το υποκείμενο στο οποίο έθνε η φιλοσοφία, και ειδικότερα η φαινομενολογία, με αμέριστο σεβασμό δεν ήταν παρά το ψευδώνυμο του Εγώ. Ωστόσο κάτι είχαν ακούσει γι' αυτή τη διάκριση, την οποία μάλιστα ο Αλτουσέρ είχε σχολιάσει, εγκωμιάζοντας την ορθότητά της!

Την ίδια εποχή, ο ψυχαναλύτης Ζακ Λακάν, διαθέτοντας μια σπάνια φιλοσοφική παιδεία –αναγνώστης του Αριστοτέλη, του Πλάτωνα, του Ντεκάρτ, του Μαρξ, του Χέγκελ, του Καντ, του Χάιντεγκερ–, ρημάτωνε τις σταθερές της φιλοσοφίας με τα πιο σίγουρα χτυπήματα, αλλά, αντί να κοινότοποιεί το υποκείμενο σε τυπικές συστηματικότητες, η αντικειμενικότητα των οποίων θα ενσάρκωνε μια συμβολική τάξη αλγεβρικά αναλύσιμη, το μετατόπιζε από τον Εαυτό του με το μοχλό του σημαίνοντος και του κοινωνικού δεσμού, για να θεμελιώσει στη χρήση του έναν αποφασιστικό πόλο απέναντι στο Εγώ.

Για τον Φουκώ όλα πήγαιναν τόσο καλά που δεν είχε λόγο να πονοκεφαλιάζει: οι επιστημολογικές του μηχανές, τελευταία λέξη της γαλλικής τεχνολογίας, δούλευαν στο φουλ, παράγοντας θαύματα σε αλυσίδα, το ένα μετά το άλλο. Βέβαια, όπως ο ίδιος έχει παρατηρήσει, πάνω στη γραμμή επαφής της *Ιστορίας της τρέλας* και των *Λέξεων και των Πραγμάτων*, το πρόβλημα της εξουσίας ακροβατούσε δύσκολα, φορτωμένο με άλιπα σημεία, «το συνέχεια με τη συστηματικότητα, τη θεωρητική μορφή ή με κάτι όπως το παραδειγματικό πρότυπο (paradigme)»¹⁷. Ήταν ίσως το πιο αισθητό πρόβλημα, όχι όμως και το μοναδικό. Πάντως η παραγωγικότητά του δεν γνώριζε ανησυχητικά μπλοκαρίσματα, κομίζοντας επιτεύγματα που συνήραψαν, προς επιβεβαίωση της ευτυχούς σύμπτωσης των εννοιολογικών εργαλείων και του αντικειμένου τους. Ωσπου κάποτε ο Φουκώ είχε την ιδέα, ή τον πειρασμό, να στήσει τις ρηματικές μηχανές του μέσα στο πεδίο της σεξουαλικότητας.

Ο Φουκώ εγκαινιάζε αυτό το σχέδιο διαθέτοντας ένα ανεκτίμητο επιχειρησιακό κεφάλαιο, μια ακαταμάχητη ιδέα διεισδυτικότητας αναλυτικής εμβέλειας με άξονα την εξουσία.

Η ιδέα λοιπόν ήταν να προσεγγίσει τη σεξουαλικότητα σαν μια, απλά ενδιαφέρουσα, νησίδα εγγραφής της εξουσίας πάνω στον χάρτη διασκορπισμού των αποτελεσμάτων της, να δείξει συγκεκριμένα ότι η σεξουαλικότητα συγκροτείται μέσα στο φαινόμενο διάχυσης με το οποίο ο λεπτός τεχνολογικός διαμερισμός της εξουσίας εισβάλλει στα ανθρώπινα

σώματα, αδράχνοντάς τα από τις καμπύλες τους, το ζευγάρωμά τους, τη γεννητικότητα τους, τις ύποπτες προτιμήσεις τους, τη βιωσιμότητά τους, τη μυϊκή τους ποιότητα και το μέλημα της υγείας κτλ.¹⁸. Ως εδώ καλά, μόνο που, τελειώνοντας αυτό το μικρό αριστούργημα, θα πρέπει να διαισθάνθηκε ότι είχε ξοδέψει και τους τελευταίους πόρους του από το αρχικό κεφάλαιο! Θυμίζω μόνο ότι αυτός ο πολυγραφότατος μάλλον Φουκώ επί εννέα ολόκληρα χρόνια δεν πρόσθεσε ούτε ένα βιβλίο στο έργο του. Χάσμα που αδυνατεί να πληρώσει η εξήγηση που επικαλείται την αλλαγή θεματικής και την ιστορική οπισθοχώρηση. Άλλωστε το σχέδιο της επιχείρησης δελέαζε τις προθέσεις του από παλιά, όπως μαρτυρά φευγαλέα η έκθεση των προγραμματικών προοπτικών του στον εναρκτήριο λόγο στο Collège de France. Τέλος, αυτό που προέκυψε από τις ωδίνες του μακροχρόνιου τοκετού αποκαλύπτει το σημείο έντασης που διέκτεινε τη διάρκειά του: πρόκειται για κάτι του οποίου τη μήτρα θ' αναγνωρίσουμε στην έννοια του υποκειμένου: αποκατεστημένο υπό το όνομα *le Soi*, ο εαυτός!

Το επιστημολογικά κρίσιμο σημείο στην *Ιστορία της σεξουαλικότητας* ήταν η έννοια της αρχιτεκτονικής διάταξης (*dispositif*), η οποία έτεινε να κεφαλαιοποιήσει την εμφατική συμμετοχή της εξουσίας μέσα στον ιστό των σχηματισμών του κοινωνικού δεσμού. Ως την *Αρχαιολογία της γνώσης*, οι αναλύσεις του Φουκώ αντλούσαν τα στηρίγματά τους στον αφρό των εννοιών που έφερε το έμμονο θάμβος μπροστά στην υλικότητα και τη λειτουργία του λόγου, της ρηματικής διασκεπτικότητας (*discours*): οι διατυπώσεις, οι κανονικότητές τους, οι σχηματισμοί τους, η συστηματικότητά τους, οι «γνώσεις» (*savoir*), η επιστημική ενότητα (*épistème*), οι γνωστικοί κλάδοι κτλ. Αυτή η αναλυτική διάρθρωση, την ίδια στιγμή που συνελάμβανε στους κρίκους της τη ζωτικότητα του προβλήματος της εξουσίας, υπέστειλε την ιδιαιτερότητά της και το εγχειρηματικό της ξεδίπλωμα σε αποτελέσματα οριοθεσίας και αποκλεισμού, πρότασης αντικειμένων, συστηματοποίησης της παραγνώρισης, υποχρεωτικής προσφυγής σε αυστηρούς μηχανισμούς σχηματισμού των διατυπώσεων... Το παράδειγμα του Μέντελ που θυμίζει είναι χαρακτηριστικό από αυτή την άποψη. Πετώντας στα σκουπίδια το αναπαραγωγικό σχήμα της παγγένεσης¹⁹, που εγκαινίαζε την αυθεντία του ήδη από τον Ιπποκράτη – με την ανήκουστη προαγωγή της διακριτότητας των κληρονομικών χαρακτηριστικών, της απόσπασής τους από το βιολογικό φύλο που τα διακινεί από γενιά σε γενιά και τη μελέτη τους σύμφωνα με την κατανομή τους μέσα στη στατιστική διαχρονικότητα ασυνεχών πληθυσμών, ο Μέντελ άνοιγε το κεφάλαιο της μοντέρνας βιολογίας. Όταν το 1865, κάποια βραδιά του Φλεβάρη, εκθέτει τα συμπεράσματά του στην εταιρεία φυσικών επιστημών του Μπρνό, οι σοφοί της αίθουσας θα φρίξουν μπροστά στη σύμπραξη της βιολογικής ανάλυσης με τον λογισμό των πιθανοτήτων, όπως θυμίζει ο Φ. Ζακόμπ στη θαυμάσια *Λογική του ζώντος*. Μετά το τέλος της διάλεξης, θα γυρίσουν γρήγορα γρήγορα στο σπίτι για να ρουφήξουν τη βραδινή σούπα τους. Και ο Μέντελ θα πεθάνει άδηλος και αφανής μέσα στην τύφλα των συγχρόνων του. «Ο Μέντελ», γράφει ο Φουκώ, «ήταν ένα τέρας αλήθειας, με αποτέλεσμα η επιστήμη να μην μπορεί να μιλήσει γι' αυτόν, ενώ ο Σλάιντεν, για παράδειγμα, τριάντα περίπου χρόνια πριν, αρνούμενος, μεσούντος του 19ου αιώνα, τη σεξουαλικότητα των φυτών, σύμφωνα όμως με τους κανόνες του λόγου της βιολογίας, δεν διατύπωνε παρά ένα θεωρητικά πειθαρχημένο σφάλμα. Είναι λοιπόν πάντα δυνατό να πει κανείς αυτό που αληθεύει από το διάστημα μιας παρθένας εξωτερικό-

τητας· αλλά δεν βρίσκεται μέσα στο πεδίο του αληθούς παρά υτακούοντας στους κανόνες μιας ρηματικής (discursive) αστυνομίας την οποία οφείλει να ενεστοποιεί σε καθέναν από τους λόγους του»²⁰.

Ριγμένο σε αυτό το επίπεδο, το πρόβλημα της εξουσίας, ήταν καταδικασμένο να περφέρεται σαν το φάντασμα μιας απορίας μέσα στις πρώτες εργασίες του Φουκώ, από την *Ιστορία της τρέλας* ως τις *Λέξεις και τα Πράγματα*.

Στην ιστορία της σεξουαλικότητας, η έννοια του *dispositif* τείνει να βγάλει την ανάλυση από τον κύκλο της ρηματικής διασκεπτικότητας αρθρώνοντας τις οικείες συνιστώσες της με την τεχνολογική διάσταση της εξουσίας. Το *dispositif* αντιπροσωπεύει μια πολυδιάστατη συρραφή που συναρθρώνει ετερογενή και απόμακρα στοιχεία, η οποία «σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή είχε ως ύψιστη λειτουργία να απαντήσει σε μια επείγουσα ανάγκη»²¹. Η *Ιστορία της σεξουαλικότητας* είναι λοιπόν η ιστορία του *dispositif* της σεξουαλικότητας, της πολυεπίπεδης γενετικής του ανάδυσης, της σταδιακής του εγχειρηματικής εμφάνισης, της διεύρυνσης του επεμβατικού ζωτικού χώρου του και των καμπών στρατηγικού αναπροσδιορισμού των στόχων του πάνω στη γραμμή των τακτικών διευθετήσεων.

Όπως είπα προηγουμένως, η επιτυχία της επιχείρησης του συνέπεσε με τη χρεοκοπία της, στην οποία αποδίδω το όνομα υποκείμενο. Με ποια έννοια ακριβώς; Ποιες είναι οι αποφασιστικές τραχύτητες αυτού του επιστημολογικού εμποδίου; Κατά την άποψή μου ίδιες με αυτές που προσπάθησε, με έναν ενδιαφέροντα βαθμό επιτυχίας, να λειάνει η αλτουσερική εισαγωγή του ιδεολογικού υποκειμένου. Αυτές οι σειρές των λόγων που διατρέχουν μια εποχή, ο υπερυποκειμενικός σχηματισμός τους, η συσσώρευση και η διασύνδεση τους κτλ., με κορύφωση αυτό το ελάχιστο λειτουργικής ενοποίησης μέσα στη στρατηγική σύνθεση του *dispositif*, αποτελούν ένα ξεκρέμαστο συμβολικό, μετέωρο, που επιπλέει μέσα στην ιστορία βρίσκοντας εν προκειμένω στο σώμα και στις λειτουργίες του, τα οποία αδράχνει, ένα σημείο πρόσδεσης, μια αναφορά ισορροπίας. Ως εδώ, η ανάλυση στέχει. Το πρόβλημα είναι ότι ο άνθρωπος «άνθρωποποιείται» αποχωριζόμενος το σώμα του, μέσα σε αυτή την ιδρυτική διάσπαση σε σώμα και συνείδηση, την οποία δραματοποιεί το στάδιο του καθρέφτη ταλαντώνοντάς την ανάμεσα στην ανεπάρκεια του μεν και το προεξοφλητικό άλμα της δε, με το οποίο τη συνουλώνει. Δεν είμαι το σώμα μου και το σώμα που μετέχει του είναι μου, είναι αυτό του άλλου μου, προσεπιτίθεται πάνω μου: «Τίποτα δεν επιτρέπει να βεβαιώσουμε ότι το ζώο έχει μια συνείδηση χωρισμένη από το σώμα του ως τέτοιο, ότι η σωματικότητά του είναι γι' αυτό ένα εξαντικειμενίσσιμο στοιχείο... Ενώ είναι βέβαιο ότι, εάν υπάρχει σε μας ένα θεμελιώδες δεδομένο, πριν μάλιστα από κάθε ανάδυση της διάστασης της «δύστηχης συνείδησης», αυτό είναι όντως η διάκριση της συνείδησής μας και του σώματός μας. Αυτή η διάκριση κάνει το σώμα μας κάτι το επίπλαστο από το οποίο η συνείδησή μας είναι ιδιαίτερα ανίσχυρη να αποσπαστεί... αλλά ως προς το οποίο συλλαμβάνει την ύπαρξή της ως διακριτή»²².

Σε αυτό το χάσμα, στο οποίο ο Λακάν εντοπίζει τη «φαντασιακή πηγή του συμβολικού», το κοίλωμα όπου θα εγκατασταθεί η συμβολική τάξη, ανοίγει για τον άνθρωπο το κεφάλαιο της υποκειμενικοποίησης, όπου καταχωρούνται μέσα στις σελίδες της παραγνώρισης τα πάθη του σώματος και το θέαμα του κόσμου. Παραγνώρισης γιατί αυτή η εγγραφή δεν σχεδιάζει πάνω στο κατάστιχο του υποκειμένου τον χάρτη του κόσμου, τον οποίο κά-

ποια διαφάνεια της συνείδησης θα άφηνε να τη διαπεράσει χωρίς παραμόρφωση της εικόνας του. Ο στρουκτουραλισμός του Λακάν δεν εκθλίβει το υποκείμενο προς όφελος της δομής: αντίθετα, θεωρεί αδιανόητη μια δομή χωρίς μια ειδική διάσταση την οποία ονομάζει υποκείμενο. (Όπως άλλωστε και ο Αλτουσέρ, π.χ. «δεν υπάρχει ιδεολογία παρά μέσω του υποκειμένου και για το υποκείμενο». Περισσότερο βέβαια να θυμίσω ότι ορίζει την ιδεολογία ως μια δομή). Κάτι το οποίο θυμίζει έμμεσα στον Φουκώ που προτιμά να το ξεχνά, αλλεργικός καθώς ήταν με τον στρουκτουραλισμό: «στρουκτουραλισμός ή όχι, νομίζω ότι πουθενά δεν τίθεται ζήτημα, μέσα στο πεδίο ασαφώς ορισμένο με αυτή την ετικέτα, άρνησης του υποκειμένου. Πρόκειται για την εξάρτηση του υποκειμένου, κάτι που είναι τελείως διαφορετικό»²³. Και απαντώντας άμεσα στον Λυσιέν Γκολντμάν, στη συζήτηση που ακολούθησε μια εκτυφλωτική διάλεξη του Φουκώ στη Γαλλική Φιλοσοφική Εταιρεία τον Φεβρουάριο του 1969, γύρω από την έννοια του συγγραφέα, θα βάλει στη θέση της την εγκωμιαστική υπενθύμιση ενός συνθήματος του γαλλικού Μάη, «οι δομές δεν κατεβαίνουν στο δρόμο», αντιτείνοντας ότι και βέβαια κατεβαίνουν: «δεν θεωρώ με κανέναν τρόπο νόμιμη την επιγραφή ότι οι δομές δεν κατεβαίνουν στο δρόμο, γιατί, αν υπάρχει κάτι που αποδεικνύουν τα γεγονότα του Μάη, είναι ακριβώς η κάθοδος των δομών στους δρόμους. Το γεγονός ότι αυτό γράφεται στην ίδια τη θέση όπου πραγματοποιήθηκε αυτή η κάθοδος απλώς δεν αποδεικνύει τίποτε άλλο εκτός από εκείνο που συχνά, και μάλιστα πολύ συχνά, κλείνει μέσα του αυτό που καλούμε πράξη (acte), την ίδια της την παραγνώριση»²⁴.

Ο Φουκώ, αντίθετα, είναι το μόνο πράγμα που δεν θα θελήσει να φορτωθεί στην πλάτη του ακόμη και όταν πρόκειται για φαινόμενα που εγείρονται στις ακρώρειες της εξατομικευμένης εκδήλωσης, επιφυλάσσοντας στο Εγώ, στο ομιλούν υποκείμενο, στον Άνθρωπο, στο φιλοσοφικό υποκείμενο, αυτό κυρίως της φαινομενολογίας, την κοινή και άμορφη ανυποληψία που του επιτρέπει η παραγνώριση της διάκρισης ανάμεσα σε υποκείμενο και Εγώ.

Χάνοντας το νήμα της διάκρισης ανάμεσα σε υποκείμενο και Εγώ, ήταν σίγουρο ότι θα ανακάλυπτε τον τοίχο του αδιεξόδου του αργά ή γρήγορα. Το πεδίο της σεξουαλικότητας είχε την ιδανική κλίση για το γλίστρημα της συνάντησης. Από τη στιγμή που το σύστημα της σεξουαλικότητας αδράχνει το σώμα, το πρόβλημα της υποκειμενικοποίησης αυτής της λαβής απλώνει τον ίσκιο του πέρα από το πέπλο της σιωπής που το καλύπτει. Σχηματικά, πώς αυτό που έρχεται απέξω καταφέρει να ριζώνει στους συγκεκριμένους ανθρώπους επάγοντας μια ανταπόκριση μέσα τους;

Το πρόβλημα, διευκρινίζω, δεν μαστίζει μόνο την αναλυτική του Φουκώ, και το μοντέλο της εσωτερίκευσης που προτάθηκε διαλέγει ως λύση το ίδιο το ζητούμενο, εισάγοντας ταυτόχρονα ως αναγκαία την υπόθεση ενός υποκειμένου *tabula rasa*, όπου η ομοιομορφία της γραφής δεν βλέπω πώς θα θεμελιώνει την πολυμορφία των εξατομικεύσεων.

Προτείνοντας να δούμε στο λακανικό οδοιπορικό την εμφάνιση της απάντησης, δεν νομίζω ότι το σηματοδοτώ με μια πνοή που δεν εμπύχωσε τη δυναμική του. Η απάντηση αυτή επαναπροδιορίστηκε και ανασυντάχθηκε μέσα στις γόνιμες αναστατώσεις μιας εξέλιξης που αρνήθηκε συστηματικά να αγκυροβλήσει στις κατακτήσεις της, όμως η ποιότητά της και η διαλεκτική σύνθεση της ετερογένειας την οποία στοχεύει εντυπωσιάζουν εξαιρετικά. Πρόκειται για ένα αποφασιστικό σημείο επιστημολογικής υπεροχής του Λακάν απέναντι στον Φουκώ. Οι αρχές σχηματισμού των διατυπώσεων πάνω στην αιμομιξία, οι συστηματι-

κόητες που τις ενοποιούν, οι κανονικότητες στις οποίες υπακούουν, οι συγκλίσεις μέσα από τις οποίες συναντώνται, τα σημεία καμπής όπου διαφοροποιούνται συνιστούν αναμφίβολα μια πολυεδρική στις όψεις της οποίας σχηματίζεται τμηματικά το ιστορικό πρόσωπο της αιμομικτικής απαγόρευσης. Όμως μια μελέτη αυτής της τάξης αφήνει ορθάνοιχτο το θέμα της υποκειμενικοποίησής της και των επιπτώσεων που συνεπάγεται, όπως αυτές κρυσταλλώνονται εκφραστικά στον οιδιπόδειο εξοστρακισμό του μητρικού αντικειμένου. Οι ρυθμίσεις προσπίπτουν πάνω στη θετικότητα του σώματος, αλλά δεν σταματούν την πορεία τους εκεί, περνούν από την άλλη πλευρά, όπως αποδεικνύει, όχι –διόλου– ο Λακάν, αλλά ο... Φουκώ, στα τελευταία δύο βιβλία του μπάζοντας από τις πιο ανώδυνες χαραμάδες της επιστημολογικής του περιφράξης αυτό που έδιωχνε κλοσηδόν από την πόρτα.

Ο Λακάν αντίθετα, έχοντας από τα πρώτα του βήματα μια οξεία συνείδηση αυτής της τοπολογικής ετερογένειας μέσα στην οποία διακυβεύεται η απάντηση, βρήκε στην έννοια του υποκειμένου την αρχή σύνθεσης που έλειψε στον Φουκώ.

Η αρχιτεκτονική της βιο-εξουσίας και το μέλλον του ανθρώπου

Ο Φουκώ δεν θα είχε ποτέ οδηγηθεί στη συμφιλίωση με το υποκείμενο εάν δεν είχε ολοκληρώσει με πρωτοφανή, ανέκδοτη ριζικότητα την εμπέδωση της απουσίας του μέσα στο κατεξοχήν πεδίο συγκρότησής του, αυτό της σεξουαλικότητας. Ας είμαστε δίκαιοι, στην άγνοια της σεξουαλικότητας υπάρχει ένα πριν και ένα μετά τον Φουκώ, μια τομή απόλυτη και μεγαλοπρεπής όπου το όνομα του Μισέλ Φουκώ βασιλεύει αδιαφιλονίκητα και μοναχικά. Αυτή η μοναδικότητα βρήκε σε μια άχρωμη φράση ένα εκλαϊκευμένο καθεστώς παρουσίας: η σεξουαλικότητα δεν καταπιέστηκε στη Δύση. Στάθηκε, αντίθετα, αντικείμενο μιας ασίγαστης και πολυπλόκαμης προτροπής. Επιτέλους κάποιος ανακάλυπτε ότι οι άνθρωποι δεν χρησιμοποιούσαν το κρεβάτι τους μόνο για να κοιμούνται! Ακατανόητη ανακάλυψη.

Στην πραγματικότητα αυτή η άχρωμη φράση δεν διακρίνεται παρά για τις αρετές επισκίασης μιας εκτυφλωτικής πρωτοτυπίας, αυτή την οποία θα ήταν περιοριστικό να αναζητήσουμε στην ελπίσης μοναδικά πρωτότυπη θεωρία της εξουσίας που υποβαστάζει την επίμαχη φράση υπονομεύοντας καθολικά τη μεγάλη κατασταλτική υπόθεση, η οποία στο εσωτερικό της φράσης αποσταθεροποιείται μόνο από τα πυρά της άρνησης. Θα βρεθούμε πλησιέστερα προς αυτή προσεγγίζοντας την ιστορική ανάδυση της *μέριμνας για τη ζωή* ως στρατηγικό αρμό του υπό διαμόρφωση συμπλέγματος της βιο-εξουσίας.

Ποιο είναι το άδηλο στίγμα των τεχνολογιών της ζωής που κυτταρώνονται πολλαπλασιαστικά στο νεοσύστατο έδαφος των δημογραφικών πρακτικών εξειδικεύοντας και καταλαμβάνοντας ως αντικείμενα και εστίες ομαλοποίησης την καμπύλη των γεννήσεων, τα ποσοστά παιδικής θνησιμότητας, την κατανομή των ηλικιών γάμου, την απογραφική και αξιολογηση των τεχνικών αντισύλληψης, το ποσοστιαίο εκτόπισμα των εξώγαμων γεννήσεων, τις πληθυσμιακές μεταπτώσεις σε συνάρτηση με επιδημικούς ή οικονομικούς παράγοντες... ως την υπαγωγή της ολότητας των εκδηλώσεων του ανθρώπινου πλάσματος στον κύκλο της «ιατρικής» ορατότητας, με την επακόλουθη μεταστοιχείωση της πολιτικής σε βιο-πολιτική;

Η απάντηση αγνοδιαγράφεται γύρω από το όνομα του Χάιντεγκερ, ο ίσκιος του οποίου

συντροφεύει διακριτικά πλήθος αναλύσεων του Φουκώ ως αποτιμημένη απαρχή τους και απόμακρη ανταύγεια έμπνευσης. Στον πολυετή στοχασμό του πάνω στον Νίτσε, ο Χάιντεγκερ δείχνει ότι η σύγχρονη τεχνική ριζώνει στο οντικό δίπολο που μας κληροδότησε η καρτεσιανή σφυρηλάτηση της αντιδιαστολής ανάμεσα σε υποκείμενο και αντικείμενο, και στον απορρέοντα καθορισμό του όντος ως «αντικειμενικότητα της παράστασης», της δε αλήθειας ως βεβαιότητάς της.

Με την ιστορική είσοδό του στον χώρο της παράστασης και της αντικειμενικότητας κατά την έκθλιψη της κλασικής εποχής, και υπό την εγγύηση των επιστημών του, ο Άνθρωπος τροχοδρομείται προς έναν εξαντικειμενισμό ασύγκριτα πιο δυναμικό, πιο αμείλικτο, πιο απρόβλεπτο σε σχέση με τον εξαντικειμενισμό που γνώρισε ως *ομιλούν υποκείμενο* από τη φιλολογία, ως *παραγωγικό υποκείμενο* από την πολιτική οικονομία, ως *έμβιο υποκείμενο* από τη βιολογία, τη στιγμή που «η εργασία, η ζωή, η γλώσσα» ξεγλιστρούν από την παράσταση και αναδιπλώνονται στο Εκτός της. Δεν θα επιμείνουμε εδώ στις μεγαλειώδεις αναλύσεις των *Λέξεων και των Πραγμάτων*. Με τη διαφορά ότι αυτή η προοπτική εξαντικειμενισμού θα βρει ένα σημείο ιλιγγιώδους διεύρυνσης εκεί όπου θα συναντηθεί με τη γραμμή εξαντικειμενισμού που χαράσσει η ανάδειξη του ανθρώπου ως έμβιου όντος.

Η δυνατότητα της συνάντησης θα διανοιχθεί στους κόλπους του νεοσύστατου *dispositif* της σεξουαλικότητας. Να λοιπόν πώς εισάγεται στη σεξουαλικότητα ένα ασύλληπτο βάθος.

Αυτή η περιπλοκή στο πεδίο της γνώσης θα αποκτήσει ένα φιλόδοξο αντίκρισμα στο πεδίο της εξουσίας με τη διάπλωση του συμπλέγματος της βιο-εξουσίας γύρω από δύο πόλους, *το ανθρώπινο είδος*, με τις ποικίλες δημογραφικές παραμέτρους του, και *το σώμα* ως σημείο σύγκλισης της παραγωγικής επιμόρφωσης και των πειθαρχιών παντός είδους. Η υπόθεση του σεξ θα προσφέρει τον ρηματικό και πρακτικό χώρο ενοποίησης αυτών των δύο πόλων. Το σεξ στάθηκε η μεγάλη λεωφόρος που συνέδεσε, μέσα από την επιστημολογική επινόηση ενός σεξουαλικού ενστίκτου και των παράγωγων γνώσεων που αφθρώνονται σε ενδιάμεσες γνωστικές προλήψεις, τη βιο-εξουσία με τις βιολογικές επιστήμες.

Γίνεται αντιληπτό ότι ο εξαντικειμενισμός του Ανθρώπου κορυφώνεται με τη συρρίκνωσή του σε ένα έμβιο *αντικείμενο*, δηλαδή με τη «ζωοποίησή» του, όρος τυπικά ουδέτερος και περιγραφικός, χωρίς ηθικό φόντο σήμανσης. Όπως παρατηρούσε ο Φουκώ σε μια διάλεξη στο Στάνφορντ το 1979, «από την ιδέα ότι το κράτος έχει ιδίαν φύση και ιδίαν σκοπιμότητα ύπαρξης στην ιδέα ότι ο άνθρωπος είναι το πραγματικό αντικείμενο της εξουσίας του κράτους... βλέπουμε να διευρύνεται η παρέμβαση του κράτους στη ζωή του ατόμου. Διευρύνεται επίσης η σημασία της ζωής γι' αυτά τα προβλήματα πολιτικής εξουσίας. Προκύπτει ένα είδος ζωοποίησης του ανθρώπου μέσα από τις πλέον εκλεπτυσμένες πολιτικές τεχνικές. Εμφανίζονται έτσι μέσα στην ιστορία οι εκτυλισσόμενες δυνατότητες των κοινωνικών επιστημών και των επιστημών του ανθρώπου καθώς και η ταυτόχρονη δυνατότητα να προστατεύσουμε τη ζωή και να οργανώσουμε το ολοκαύτωμα».

Από αυτή την οπτική γωνία γίνεται θεαματικά ορατή η ραγδαία έκθλιψη της ομαλοποιητικής εμβέλειας του δικαίου μέσα στη δυναμική του κοινωνικού δεσμού. Η εποχή μας δεν είναι η εποχή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όπως διατείνονται οι εθελουφυλόντες νοσταλγοί ενός ξαναζεσταμένου ουμανισμού, αλλά η εποχή προέλασης του Λόγου της επιστήμης, δηλαδή της πολυπλόκαμης τεχνολογικής διείσδυσής του μέσα στο πεδίο του ζώντος,

κατάληψης της ανθρώπινης περιοχής του και παγίδευσης στη σφαίρα δραστηριότητας του κάθε κύτταρου των ανθρώπινων εκδηλώσεων. Ο άνθρωπος σβήνεται από το πρόσωπο της γης, διόλου όμως όπως ένα πρόσωπο χαραγμένο στην άμμο, σύμφωνα με τη γνωστή μεταφορά του Φουκώ, σβήνεται κάτω από το καρκινικά διευρυνόμενο ζωικό του εκτόπισμα, μέσα στην προοπτική της κλωνοποιημένης αναπαραγωγής του, μέσα στη γενικευμένη ιατρικοποίηση των εκδηλώσεών του, μέσα στα μοντέλα ομοίωσης της σκέψης, μέσα στον μαζικό ψυχολόγο αφιονισμό των πληθυσμών, τον βιομετρικό έλεγχο, την πολιτική και αστυνομική χρήση των βιοτεχνολογιών ...

Το μεγάλο πρόβλημα που διαγράφεται ήδη στον ορίζοντα δεν είναι τα δικαιώματα του ανθρώπου αλλά των παράγωγων μεταλλαγμένων μορφών του ανθρώπου, όπως και το όριο ανάμεσα στο ανθρώπινο και μη ανθρώπινο που προκύπτει από την τεχνική γενετική τροποποίηση του ανθρώπου. Είναι άγνωστο τι ενδέχεται να προκύψει από την πολιτική και εμπορευματική εκμετάλλευση μιας τέτοιας δυνατότητας. Μπορούμε να σταθμίσουμε άραγε το γεγονός ότι η απογραφή του συνόλου των ανθρώπινου οργανισμού αποτελεί ήδη συντελεσμένη φιλοδοξία της γενετικής και η εμπορευματοποίηση των γονιδίων του είναι ήδη στην ημερήσια διάταξη;

Γίνεται όλο και πιο επείγον για την πολιτική πράξη να μπορέσει να χαράξει έναν άλλο δρόμο από αυτόν που διανοίγει η συνεργασία του κεφαλαίου με τη βιο-εξουσία.

Σημειώσεις

1. J. Lacan, «Freud dans le siècle», στο *Séminaire III*, Seuil, Paris.
2. «Le jeu de Michel Foucault», συζήτηση με τους μαθητές του Λακάν δημοσιευμένη στο *Ornicar?* 10 (Or. 10 στη συνέχεια).
3. Μ. Φουκώ, *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, τόμ. Ι, Ράππας, 1982, σ. 190.
4. *Ibid.*, σ. 186.
5. *Ibid.*, σ. 187.
6. *Or.* 10, σ. 83.
7. Μ. Φουκώ, *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, ό.π., σ. 39.
8. *Ibid.*, σ. 34.
9. Ο Φουκώ είχε μια σπάνια επιστημολογική αίσθηση που τον έσωσε από την κλειστή συστηματικότητα της φιλοσοφίας.
10. «Άλλοτε γενικός τομέας όλων των διατυπώσεων, άλλοτε εξατομικεύσιμη ομάδα διατυπώσεων, άλλοτε συστηματική πρακτική ικανή να λογοδοτεί για έναν ορισμένο αριθμό διατυπώσεων...», Μ. Foucault, *L'archéologie du savoir*, Gallimard, 1969, σ. 196.
11. Συζήτηση του Μ. Foucault με τον R. Bellour, *Le livre des autres*, σ. 117, 10/18.
12. Μ. Φουκώ, «Vérité et Pouvoir», *L'arc* 70, σ. 20. Μ. Foucault, *L'archéologie du savoir*, ό.π., σ. 14.
13. Μ. Foucault – R. Bellour, *Le livre des autres*, σ. 101.
14. Απόσπασμα μνημονεύμενο από τον V. Descombes, *Le Même et l'Autre*, σ. 138, Minuit, 1997.
15. Μ. Φουκώ, *L'arc* 70, σ. 20.
16. *Ibid.*, σ. 20.
17. Μ. Foucault, *L'arc* 70, σ. 18.
18. Φυσικά δεν πρέπει να ξεχνάμε την ιδιομορφία αυτής της διαδικασίας: την προσάρτηση στη σεξουαλικότητα του καθεστώτος της αλήθειας.
19. «Κατά την παγένεση κάθε κομμάτι του σώματος, κάθε κύτταρο παρήγε ένα μικρό σπέρμα του εαυτού

του, ένα «σπερμάτιο» που εγκαθίστατο μέσα στα σπερματικά κύτταρα με την αποστολή να αναπαράγει το κομμάτι αυτό κατά την ακόλουθη γενεά». Φ. Ζακόμπ, *Η λογική του ζώοντος*, Κέδρος-Ράππα, 1991, σ. 294.

20. M. Foucault, *L'ordre du discours*, σ. 37.

21. *Or.* 10, σ. 63.

22. J. Lacan, *Le Séminaire I*, σ. 170-1.

23. J. Lacan, παρέμβαση σε συζήτηση στη Φιλοσοφική Εταιρεία, καταχωρημένη στα πρακτικά. Τη μετάφραση και τη σχολίασα στο «Ζακ Λακάν: Απάντηση στο Φουκώ», *Ψυχαναλυτικός Λόγος*, τεύχος 1, Κωπηλάτες, Αθήνα, 1992.

24. *Ibid.*, σ. 32.

Ιερώνυμος Μπος, *Ο δρόμος της ζωής* (λεπτ.), 1490